

Joseph Conrad: Varjolinja | Maailmankirjat

Penjami Lehto essee:
CONRAD JA MERI

Avatessani kirjalähetystä, jonka sisällöksi arvelen **Joseph Conradin** romaania *Varjolinja* (suom. Heikki Salojärvi, 2010, Basam Books), mielessäni ei ole painotuore, lukematon kirjajaksilö. Hetken aikaa kuvittelen olevani **Carlos María Domínguezin** romaanin *Paperitalo* kertoja. Kun hän avaa edesmenneelle kollegalleen Blumalle osoitetun paketin, sisältö paljastuu omituiseksi (suom. Einari Aaltonen, 2006, Basam Books):

Lähetyksessä oli kuin olikin kirja, mutta ei sellainen, kuin olin odottanut. Tuskin olin saanut kuoren auki, kun epämääräinen levottomuus kouraisi minua. Menin työhuoneen ovelle, suljin sen ja palasin tarkastelemaan vanhaa ja runneltua Varjolinjan painosta. Tiesin, että Bluma oli kirjoittanut väitöskirjaa Joseph Conradista. Mutta erikoisinta niteessä oli se, että kansissa ja selkämyksessä oli kuivunutta likaa. Sivujen reunoissa oli pieniä sementinmurusia, joista levisi hienoa pölyä työpöydän peilikirkaalle puupinnalle.

Oudolla tavalla "patinoitunut" nide alkaa vaivata kertojaa, ja hän lähtee jäljittämään tuntematonta lähettäjä. Lähettäjäksi paljastuu Bluman tuttu, vannoutunut bibliofiili Carlos Brauer, joka muiden kirjaharrastajien järkytykseksi on käytännössä tuhonnut vuosikausien aikana haalimansa arvokkaan kirjakokoelman. Brauer on rakentanut siitä itselleen talon meren rantaan.

Minulle postitettu kirja ei osoittaudu kertaalleen seinään muuratuksi, eivätkä sen sivut ole merellisen usvan kostuttamia. On tyydyttävä aistimaan meren tuntua tarinasta, joka sijoittuu Kaakkois-Aasiaan, Siaminlahdelle ja Etelä-Kiinan merelle, reitille Bangkokista Singaporeen. Romaanin nimeämättä jäävä kertoja, nuori mies, on juuri lopettanut perämiehen pestinsä ja suunnittelee paluuta Englantiin. Mutta ennen kuin hän ehtii lähteä kotimatkalta, hänelle tarjoutuu ensimmäistä kertaa tilaisuus päästä kapteeniksi: Bangkokin satamassa on alus, jonka kapteeni on kuollut, ja jonkun pitäisi ottaa laiva komentoonsa ja viedä se Singaporeen.

Joseph Conrad on liittänyt vuonna 1917 julkaistuun romaaniinsa esittelyyn, jossa hän kertoo tapahtumien perustuvan omakohtaisiin kokemuksiin. Ei siis yleisesti hänen uraansa kauppaluksissa maailman merillä, vaan nimenomaan ensimmäiseen päällikkyyteen, jonka keho alkua olisi saattanut tyrmätä heikkoluonteisemman henkilön haaveet kapteenin urasta. – *Varjolinjassa* nuorukainen ottaa vastaan haasteen. Se osoittautuu ennakoitua huomattavasti vaativammaksi, sillä miehistö sairastuu trooppiseen kuumeeseen, ja alus joutuu päiväkausiksi tyveneeseen merivirtausten riepoteltavaksi.

Kertojana romaanissa on juuri tuo kapteeni, joka vanhempana muistelee nuoruutensa episodiat. Tämä on tuttu asetelma Conradin muissakin meriaiheisissa teksteissä. Esimerkiksi

novellissa *Nuoruus* ollaan nostalgisissa tunnelmissa (suom. Heikki Salojärvi, 1999, *Nuoruus ja muita kertomuksia*, Pequod):

Voi niitä vanhoja hyviä aikoja – vanhoja hyviä aikoja. Nuoruus ja meri. Lumoava, kiehtova meri! Hyvä, väkevä meri, suolainen, katkera meri, joka saattaa kuiskia ja ärjyä ja töytäistä niin että se salpaa ihmiseltä hengen.

Nostalgia on kaksinkertaista: merelle kaippaa kertojan lisäksi todennäköisesti myös kirjoituspöydän ääreen itsensä ankkuroinut kirjailija.

Harkitsemattomat hetket

“Vain nuori kokee sellaisia hetkiä”, aloittaa *Varjolinjan* kertoja. Lauseessa on itsetarkoitukSELLISTA kokemuksen ääntä, mutta myös alakuloa, kaihoa. – Vaan millaisia hetkiä? Ikävystymisen, kyllästymisen, tyytymättömyyden hetkiä, jolloin toimitaan harkitsemattomasti ja tehdään jokin iso ratkaisu ilman syytä Kertoja puhuu omasta kokemuksestaan:

Ja äkkiä jätin kaiken. Jätin samaan tapaan kuin lintu, joka meistä täysin käsittämättömästä syystä pyrähtää lentoon tukevalta oksalta. Aivan kuin olisin tietämättämäni kuullut jonkin kuiskauksen tai nähnyt jotain. No – ehkä olinkin! Yhtenä päivänä kaikki oli hyvin ja seuraavana päivänä poissa – lumous, maku, kiinnostus, tyytyväisyys – kaikki. Se muuten oli juuri niitä hetkiä, joista puhuin.

Kertoja jättää menestyksekkäästi hoitamansa perämiehen paikan laivassa, jossa on viihtynyt. Ei vain kiinnosta enää. – Tällaiset hetket ovat luultavasti kaikille tuttuja. Vaikka Conrad liittää romaanissaan “harkitsemattomat hetket” nuoruuteen, voi niihin sisältyvä dramatiikka yllättää vanhempanakin. Keskiluokkainen aherrus perheen, asuntolainan ja eläkkeen vuoksi lietsoo harkitsemattomiin hetkiin silloin, kun arki tympäisee. Mitä jos vain jättäisi kaiken? – Onneksi ikä tuo mukanaan realismin ja harkinnan. Harva jättää. Silti on kolmenkymppin kriisejä ja viidenkymppin villityksiä, jolloin tehdään mullistavia ratkaisuja. Tai seitsemänkymppin sähläilyjä, kuten Philip Rothin romaanissa *Haamu poistuu* (suom. Arto Scroderus, 2008, WSOY). Päähenkilö Nathan Zuckerman lukee Joseph Conradin *Varjolinjaa* (Scroderus suomentanut *Varjorajaksi*) ja tunnistaa siinä itsensä:

Sain seitsemänkymmentäyksivuotiaana oppia, mitä on olla mielenvikainen. Todistaen täten ettei itsensä löytäminen sittenkään ollut ohi. Todistaen että dramatiikka, joka yleensä liittyy nuoriin joiden elämä on vasta kunnolla alkamassa – kasvuikäisiin, nuoriin miehiin, kuten *Varjorajan* uuteen määrätietoiseen kapteeniin – voi hätkäyttää ja vallata myös ikään-tyneet (myös ne ikäänntyneet, jotka ovat päättäväisesti aseistautuneet *kaikkeaa* dramatiikkaa vastaan), vaikka olosuhteet samalla valmentavat heitä lähtöön.

Zuckerman on New Yorkista maaseudulle vetäytynyt kirjailija, joka eturauhasleikkauksen fyysisesti ja hieman psyykkisestikin rampauttamana (hallitsematonta virtsankarkailua, impotenssi) karttaa ihmisiä ja julkisuutta. Yhdentoista vuoden hiljaiselon jälkeen hän palaa New Yorkiin hoidattamaan vaivojaan – ja asettaa samalla itsensä alttiiksi sosiaalisen elämän kiemuroille.

Yksinkertainen matka muodostuu koettelemukseksi, sillä Zuckerman ihastuu viehättävään kolmekymppiseen Jamieen ja on valmis syöksymään epätoivoisiin tunnekuohuihin. Harkitsemattomien hetkien dramatiikka muuttuu todeksi Zuckermanin henkilökohtaisessa kokemuksessa: kolmen viikon purjehdus tekee Conradin romaanissa nuorukaisesta miehen, kun taas viikko New Yorkissa havahduttaa Zuckermanin näkemään oman varjolinjansa. Hän astuu lopullisesti vanhuuteen – haamu poistuu markkinapaikoilta, vetäytyy takaisin vuorille.

Romaanit *Paperitalo* sekä *Haamu poistuu* todistavat, että termi varjolinja on monimerkityksinen ja vahva, kykenevä elämään omaa elämäänsä. Se voi tarkoittaa rajaa nuoruuden ja aikuisuuden välillä, mutta myös muuta rajaa. Onkin harmi, että Conradin romaanin suomenoksessa juuri siinä kohdassa, jossa varjolinja (shadow-line) esiintyy, termi häviää käännöksessä:

One goes on. And the time, too, goes on—till one perceives ahead a shadow-line warning one that the region of early youth, too, must be left behind.

Sitä kulkee eteenpäin. Ja myös aika kulkee eteenpäin – kunnes kulkija näkee edessään kapean varjon, joka varoittaa, että myös nuoruuden valtakunta on jätettävä taakse.

Tyylillisesti hyvän suomennoksen tehneen Heikki Salojärven ratkaisu on tässä varmasti harkittu, mutta silti on todettava, että ”varjolinja” monimerkityksisyydessään on aivan eri asia kuin ”kapea varjo”. Kun kyse on romaanin nimeksi nostetusta ilmauksesta, jolla vieläpä on kaikua yleisemminkin kirjallisuudessa, niin ehkä suora (vaikkakin lauseessa tyyliltään kömpelömpi) käännös olisi parempi.

Hyvä esimerkki varjolinja-käsitteen muunlaisesta käytöstä annetaan *Paperitalossa* (tosin nyt olen suomennoksen vanki, mutta oletan, että termi on alkuperäisteoksessa varjolinjan espanjankielinen vastine). Romaanin kertojaa kokemukset eivät johdata ikäkaudesta/elämänvaiheesta toiseen. Kirjaharrastajalle näyttäytyy toisenlainen varjolinja:

Haluan lumoutua marionettinukeista, teatterin yksinkertaisista trikeistä ja kirjoihin painettujen sanojen rytmistä. Mutta kaukana eteläisen meren rannalla seisova paperitalo herkisti minut varjolinjalle: havahtumaan näkymättömään ulottuvuuteen, jossa painetun sanan henki ja ruumis eriskummallisella tavalla yhtyvät.

Painetussa sanassa on jotakin yliluonnollista: vaikka paperi kirjaimineen on materiaa, luku-kokemus tuo esiin toisen ulottuvuuden, kirjan sielun. Ei ihme, että kirja-addiktit suhtautuvat kirjoihinsa kuin inhimillisiin olentoihin. – Näkökulma korostuu, jos teos nostetaan hyllyn suojasta säiden armoille. Siitä tulee kuolevainen, lihaa ja verta. Kovia kokenut Conradin *Varjolinja*-yksilö johdattaa *Paperitalo*-romaanin kertojan kauhistuttavan löydön äärelle. Kun kertoja viimein saapuu sortuneen paperitalon raunioille, löytää hän joukkohaudan: ”Upotin käteni saastaan, joka paljastui irvokkaaksi kirjavainajaksi. Niteet ilmestyivät hiekasta kuin iljettävät ruumiit.”

Hulluus

Paperitalo kertoo kirjahuiluudesta, ja hulluuden lähteellä on Conradin *Varjolinjakin*. –Laivan perämies Burns kuvailee entistä kapteenia oikukkaaksi johtajaksi, jonka käskyt olivat usein mielettömiä. Loppuaikoina vakavasti sairaan kapteenin hulluus paheni, eikä hän välittänyt enää miehistöstään tai laivastaan. Hän riskeerasi kaiken ja tuntui tarkoituksellisesti ajavan alustaan kohti tuhoa. – Tässä vaiheessa Burns otti ohjat käsiinsä ja pelasti aluksen. Se ei miellyttänyt kuolevaa kapteenia, joka viimeisinä sanoinaan kirosi laivan miehistöineen.

Myös Burnsien mielenterveys romahtaa, mutta vasta kun uusi kapteeni saapuu ja laiva lähtee onnettomalle matkalleen. Perämies on sairastunut kuumetautiin jo satamassa, ja matkan aikana hänen hourailunsa pahenevat. Burns kuvittelee, että laivan vaikeudet johtuvat edellisen kapteenin kirouksesta ja tämän haamusta, joka vainoaa alusta ja sen miehistöä.

Tuntuu siltä, että hulluus tarttuu. Jopa nuori kapteeni alkaa epäillä mielenterveyttään:

Omasta puolestani voin sanoa, ettei sieluni ollut kovin karaistunut eikä ymmärrykseni kunnolla hallinnassa. Hetkittäin minusta tuntui, etten ollut ainoastaan tulossa hulluksi vaan olin jo tullut, enkä rohjennut avata suutani, koska pelkäsin paljastavani itseni jollakin järjettömällä kirkaisulla.

Kokemattomalle kapteenille henkinen paine matkan mutkistuessa on valtava. Hulluudessa on outoa vetovoimaa, sillä se tarjoaa jonkinlaisen selviytymiskeinon ylivoimaisen vaikeasakin tilanteessa. – Varjolinjaa lukiessa tulee väistämättä mieleen Conradin toinen, väkevä hulluuskuvaus romaanissa *Pimeyden sydän*, jossa Kongon sisämaassa asemapaikkaansa pitävä norsunluukauppias Kurtz on ajautunut kauas paitsi maantieteellisesti myös henkisesti. Hänestä on tullut seudun asukkaiden palvoma jumalan kaltainen olento, joka on ottanut itselleen vallan päättää elämästä ja kuolemasta. Kurtz on ylittänyt varjolinjan hulluuteen (suom. Kristiina Kivivuori, 1968, Otava):

Uskotte tai ette, hänen älynsä oli aivan kirkas – tosin pelottavasti häneen itseensä keskittynyt ... [...] ... Mutta hänen sielunsa oli hullu. Erämaan yksinäisyydessä se oli katsonut itseensä, ja herra paratkoon, se oli tullut hulluksi.

Kurtzin erämaana on villi Afrikka, *Varjolinja*-romaanissa laivan entisellä kapteenilla – ja nykyiselläkin – se on meri. Ilman hulluutta molemmat tarinat olisivat jääneet torsoiksi. *Pimeyden sydämen* tenho ja jännite perustuvat Kongojoen perukoilla odottavaan sielulliseen pimeyteen (tervejärkinen Kurtz romuttaisi romaanin koko idean). Ja jos Varjolinjassa edellinen kapteeni olisi ollut normaali, ei hän olisi kironnut alustaan eikä kukaan siis uskoisi hänen jatkavan vainoaan haamuna, pahana henkenä. Yliuonnollisuuden mahdollisuus jäisi pois, ja epäsuotuisat tuulet ja meren tyyneys voitaisiin tulkita yksinomaan satunnaisiksi sääilmiöiksi, trooppinen kuume tavallista rajummaksi epidemiaksi. Tarina olisi vivahteetomampi, tylsempi. Pelkkää meteorologiaa ja lääketiedettä.

Aavelaiva

Tarinat, joissa laivaa vainoava epäonni selittyy kirouksella tai muulla yliluonnollisella tekijällä, ovat olleet meriseikkailujen tarustossa suosittuja Odysseuksen purjehduksesta saakka – ja paljon aikaisemminkin, todennäköisesti niin kauan kuin merillä on purjehdittu. – Conradin *Varjolinjaa* voi aiheeltaan verrata 1800-luvun englantilaisen romanttisen liikkeen peruskiviin kuuluvaan Vanhan merimiehen tarinaan, jonka on kirjoittanut Samuel Taylor Coleridge *Runoelma* on aavelaiva-kertomus: merimatkan ainoa eloonjäänyt, vanha merimies, kertoo epäonnistuneella merimatallaan ampuneensa lähistöllä lentäneen albatrossin ja aiheuttaneensa siten kauhean kirouksen laivalle. Albatrossia pidetään hyvän onnen tuojana, jota merimiesten pitäisi kiittää, ja sen tappaminen on paha rikkomus. Runoelmassa kerrotaan, kuinka surmasta vihastunut henki seuraa alusta, joka joutuu tyveneeseen päiväntasaajalla. Miehistö kituu janoissaan, ja lopulta kaikki paitsi tarinaa kertova merimies kuolevat. Laiva jatkaa kuitenkin kulkuaan, ja yliluonnollisten voimien sekä aavemiestön avulla se viimein purjehtii merimiehen kotiseudulle.

Varjolinjan parissa kohtauksessa, joissa Conrad hyödyntää kauhuromantiikan kuvastoa, voi nähdä yhtäläisyyksiä Coleridgen runoelmaan verrattuna Esimerkiksi molemmissa tarinoissa on kohtaus, jossa laivan ympäröi kauhistuttava pimeys. Tähdetkin himmenevät, ja ainoa valonlähde on ruorimiehen lyhty/lamppu.

Vanhan merimiehen tarinassa (suom. Yrjö Jylhä, *Runon pursi*, 1980, 3. painos, WSOY):

Ylös silmäsimme kuulostain.
Sydänverta kauhu rinnassain
pisar pisaralta joi.
Yö sakeni, tähdet himmeni,
ja lyhty valonsa valjusti
perämiehen kasvoille loi.

Ja samantyylinen kuvaus *Varjolinjassa*:

Korotin ääneni hieman kuiskausta kovemmaksi, jolloin kompassisuojan lampun valoon ilmestyi äänettömästi kärsivällinen sielu kuumeen riuduttamassa ruumiissa, valaistu pää seisovine silmineen takanaan pimeys, joka oli nielaissut maailmamme – ja koko maailman-kaikkeuden. Ruorille ojentuva paljas käsivarsi tuntui hehkuvan omaa valoaan.

Huomionarvoisinta on molempien tarinoiden hyvin samanlainen jännityksen huipentuma: miehistö alkaa pakkotilanteessa nostaa purjeita, vaikka sen ei pitäisi olla mahdollista. Vanhan merimiehen tarinassa kuolleet merimiehet heräävät ja alkavat tehdä töitä aaveina. *Varjolinjassa* miehistö ei ole kuollut, mutta käytännössä sairauden ja kuumeen riuduttamat miehet ovat niin heikkokuntoisia, että jo seisominen laivan kannella on pieni ihme. Conradin romaanin kertoja, laivan kapteeni, vertaakin heitä aaveisiin:

“Meidän on yritettävä vetää isopurje piukkaan ja kääntää myötätuuleen”, sanoin.

Varjot huojuivat sanaakaan sanomatta kauemmaksi. Nuo miehet olivat oman itsensä aaveita eivätkä olisi painaneet köydessä aaveita enemmän. Tosiaan, jos koskaan on jokin purje

vedetty piukkaan pelkästään hengen voimin, niin se on ollut varmasti tuo purje, sillä totta puhuen koko laivasta ei olisi enää löytynyt lihaksia siihen tehtävään saati siltä kurjalta joukolta, joka oli kannella.

Ja *Vanhan merimiehen* tarinassa miehet ovat aaveita:

He jäykin silmin nousivat
ja hiljaa valittain:
niin kummallisen, oudon näyn
voi unissa nähdä vain.

Ei tuullut, mutta laiva ui
kuin ohjas perämies;
merimiehet köysiin tarttuivat,
hyvin jokainen työnsä ties.
Mut laivaväkeä hirveää
on aaveet, Herra Kies!

Conradin romaanissa on vaikuttavuutta, joka perustuu kauhuelementeille ja laivaa vainoavan kirouksen mahdollisuudelle. Nähtävästi monet kriitikot ovatkin tulkinneet romaanin pyrkimykset ensisijaisesti näistä lähtökohdista, sillä kirjailija on katsonut tarpeelliseksi liittää teokseensa saatesanat korjatakseen vääriä mielikuvia. Heti alkuun hän kirjoittaa: "Tämän kertomuksen, joka – myönnän sen – kaikessa lyhydessään on aika monimielinen työ, ei ollut tarkoitus käsitellä ylikuonnollista." Conradin mielestä maailmassa on jo ihmettä tarpeeksi, eikä hän näe mitään kiehtovaa turhissa kuvitelmissa. Conrad vielä täsmentää, että Burnsien puheet ovat sairaan mielen tuotetta, ja ne on tulkittava pelkäksi taikauskoiseksi kuvitteluksi.

Ehkä *Varjolinjan* ilmestymisen aikoihin (1917) tällainen vastaanoton ohjailu oli perusteltua. Nykylukijan mielestä viesti tuntuu hämmentävältä: tarinan hienoushan piilee juuri monitulkintaisuudessa! Toisaalta, sitä kirjailijan saatesanat eivät pilaa, päinvastoin. Tulee yksi mielenkiintoinen näkökulma lisää.

Kaksoisolento

Kun Conradin *Varjolinjassa* aluksen miehistö sairastuu, vain yksi mies vaikuttaa nuoren kapteenin tavoin olevan taudille immuuni: Ransome, laivan kokki, joka joutuu tilanteen pakottamana tekemään muitakin tehtäviä. Ransomella on kertomuksessa erityinen rooli, sillä nuori kapteeni tuntuu kertojana siirtävän osan omasta identiteetistään häneen. – Kirjallisuushistorioissa viitataankin Joseph Conradin tuotannon kohdalla usein kaksoisolennon käsitteeseen. Aihe on kiinnostava, ja se on saanut kirjallisuudessa monenlaisia ilmentymiä, joista englantilaisessa perinteessä tunnetuimpia ovat R. L. Stevensonin *Tohtori Jekyll ja herra Hyde* (hyvä ja paha persoona samassa henkilössä) sekä Oscar Wilden *Dorian Grayn muotokuva* (päähenkilön kaksoisolentona hänestä maalattu taulu, joka vanhenee ja jossa moraalinen rappio näkyy – mutta Dorian Gray säilyttää kauneutensa).

Edellä mainitut ovat melko poikkeuksellisia esimerkkejä kaksoisolennotta. Tosin kaksoisolennot-aihe itsessään esiintyy kirjallisuudessa niin monimuotoisena, että mitään sääntöä ei ole. Usein termillä kuitenkin tarkoitetaan kahden henkilön samankaltaisuutta, jossa "kaksoisolennot" tuo näkyviin esimerkiksi päähenkilön piilossa olevia piirteitä: pimeitä puolia, paremman minän, heikkouksia, ihanteita, tms. – Joseph Conradin tuotannossa kaksoisolennot-aihe on selväpiirteisimmillään novellissa Salainen hyttiveri. Kuten *Varjolinjassakin*, novellin kertojana on nuori kapteeni, joka myös on saanut ensimmäisen kapteenin pestinsä ja komentoonsa itselleen entuudestaan tuntemattoman laivan. Ennen kuin matka ehtii kunnolla alkaa, kapteeni tapaa yöllä kannella kävellessään laivan luokse uineen miehen, Leggattin. Hän on lähelle ankkuroituneen laivan perämies, jota syytetään murhasta.

Kapteeni näkee miehessä itsensä: vaikka he eivät ole samannäköiset, hän tuntee katsovansa peilikuvaansa. Tunne syntyy samankaltaisesta taustasta ja kokemuksesta – jos elämä olisi heitellyt miehiä hivenen eri tavalla, heidän asemansa saattaisi hyvinkin olla juuri päinvastainen. Novellissa kertoja kutsuukin Leggattia kaksoisolennotkseen ja toiseksi minäkseen (suom. Heikki Salojärvi, 1999, Pequod):

Hän kierähti sänkyyn ja kellahti heti selälleen heittäen samalla käsivarret silmiensä peitoksi. Minä näytin varmaan täsmälleen samanlaiselta silloin kun makasin itse omalla vuoteellani käsivarret samalla tavalla kasvojen peittona. Katselin hetken toista minääni ennen kuin vedin varovasti ikkunan eteen messinkitangossa roikkuvat vihreät sarssiverhot.

Kapteeni piilottaa Leggattin hyttiinsä, ja alkaa useita päiviä kestävä ahdistava salailu: kertoja ei tunne oloaan kotoiseksi hytissään "itsensä" kanssa, mutta toisaalta ollessaan sieltä poissa, hän pelkää salamatkustajan paljastumista. Viimein kapteeni onnistuu auttamaan Leggattin Koh-ringin saarelle. Se on sama saari, joka väijyy päiväkausia oikullisten merivirtausten ja tyynen sään kiusaaman aluksen näköpiirissä *Varjolinjassa*.

Varjolinja-romaanissa kapteenin ja Ransomen roolit voisivat olla päinvastaiset. Kertoja kuvaa Ransomen kaikin puolin täydelliseksi merimieheksi, jonka tehtävät kokkina eivät vastaa hänen kykyjään. Kohtalo on puuttunut peliin jo Ransomen syntymässä: mies ei voi synnyntänsä sydänvikansa takia tehdä liian vaativia, rasittavia tai stressaavia töitä Kapteeni ei uskalla pyytää kokkia edes hetkeksi pitämään ruoria:

Mutta pelottava tieto vihollisesta, jota hän kantoi rinnassaan, sai minut epäröimään. Täydellinen tietämättömyyteni fysiologiasta herätti mielessäni ajatuksen, että tiukassa paikassa hän voisi kokea äkkikuoleman pelkämästä jännityksestä.

Tämän kammottavan pelon jähmettäessä sanat kielenkärjelleni Ransome astui kaksi askelta taakse ja katosi näkyvistä.

Jouduin heti levottomuuden valtaan aivan kuin jokin tuki olisi viety altani. Minäkin siirryin valon piiristä pimeyteen, joka kohosi edessäni kuin seinä. Läpäisin sen yhdellä harppauksella. Sellainen pimeys oli varmaan vallinnut ennen luomista. Se sulki minut sisäänsä.

Varjolinjassa kaksoisolennot tuntuu jollakin tavalla täydentävän kertojaa, sillä heti kun Ransome poistuu muihin tehtäviinsä, kapteeni on epävarmempi, vaillinainen. – Kaksoisolennotolla on romaanissa myös kerronnallinen motiivi. Kertojalta ei liikene ylisanoja omasta

suorituksestaan kapteenina vaikeassa tilanteessa. Mutta hän kehuu Ransomea niin usein, että se alkaa epäilyttää lukijaa. Syntyy vaikutelma narsismista: kaksoisolennon hyvät ominaisuudet (immuuni taudeille, toimelias, järkevä, rauhallinen, korvaamaton jne.) ovat juuri samoja, joilla todennäköisesti kapteeni voisi luonnehtia itseäänkin. Kehumalla Ransomea hän ylistää omaakin suoritustaan kriisitilanteessa.

Kaksoisolentona Ransome luo myös tummempia sävyjä kapteenin olemassaoloon. Molemmat ovat nuoria miehiä, mutta toisen elämä saattaa loppua periaatteessa milloin tahansa. Oma kuolemanpelko muuttuu toisen kautta konkreettiseksi.

Kiinnostava on kohtaaus, jossa puhutaan yhteisestä vihollisesta:

Ransome huudahti, karahti tulipunaiseksi ja puristi lujasti kättäni – ja samassa olinkin yksin ja kuuntelin miten hän nousi kajuutanportaita kannelle, varovaisesti, askel kerrallaan, peläten kuollakseen suututtavansa äkisti yhteisen vihollisemme, jota hän ankaran kohtalon käskystä kantoi uskollisessa rinnassaan.

Kohtalon käskystä – niin, jos kohtalo olisi asettanut viallisen sydämen kapteenin rintaan, Ransome saattaisi olla laivan nuori kapteeni ja kapteeni itse tuo sydänvikainen kokki.

Merimiestarinasta romaaniksi

Joseph Conradin useissa teksteissä on kertojana merimies, joka muistelee. Voisi kuvitella, että Conradin omina merimiesaikoina satamien kapakat ovat olleet täynnä tarinoitsijoita. Tarinaperinne on ollut tiiviisti osa merimieskulttuuria, ja mikä ettei: jos latteaa ”Istuin kahvilan nurkkapöydässä ja katselin ikkunasta ulos”-proosaa viljelevä harrastajakirjoittaja laitettaisiin seilaamaan purjealuksella 1800-luvulle maailman meriä, syntyisi luultavasti jo parissa vuodessa kiinnostavia romaanin aiheita koko loppuelämäksi.

Mutta mestariteosta kuvitteellinen harrastajakirjoittajamme ei välttämättä kirjoittaisi. Siihen vaaditaan muutakin kuin kokemus. On valitettavan mahdollista, että lopputuloksena syntyisi latteaa meriproosaa. – Conradin *Varjolinjan* hienous on tarinan pelkistetyssä rakenteessa, käsiteltyjen teemojen yleistettävyydessä ja kertojan sisäisen maailman kuvaamisessa. Juttu sinällään on ulkoisilta puitteiltaan hyvin yksinkertainen, vaikkakin poikkeuksellinen: laivamatkan pitkittämisestä ja miehistön sairaudesta saisi hyvän tarinan sataman kuppilan illanistujaisiin. Mutta illan parhaimmistoon se tuskin kuuluisi, sillä vauhtia, käänteitä ja tragediaa tarinassa on liian vähän.

Romaanina *Varjolinja* kuitenkin päihittää vertailussa monta klassikkoa ajattomuudellaan ja juuri tuolla ”monimielisyydellään”, johon kirjailijakin saatesanoissaan viittaa. Merimiestarina on rakennettu psykologisesti kiinnostava minäkertoja, jonka kautta laivamatkan kuvaus avartuu lukijan mielessä laajemmiksi pohdinnoiksi ja kysymyksiksi kasvusta, identiteetistä, hulluudesta, yliluonnollisesta jne. Eikä pidä unohtaa, että Joseph Conrad kirjoitti teoksensa ”vuoden 1916 kolmen viimeisen kuukauden aikana”, kuten hän itse kertoo. Conradin poika Borys selvisi ensimmäisen maailmansodan taisteluista hengissä kotiin, mutta tuskin samana nuorukaisena kuin sotaan lähti. Romaani onkin omistettu Conradin pojalle Borysille ja hänen kohtalotovereilleen:

Rakkaudella Borysille ja kaikille niille,
jotka hänen laillaan ovat varhaisessa nuoruudessaan
ylittäneet sukupolvensa varjolinjan.